

Kelemen Zoltán

A REJTŐZKÖDŐ KÖLTŐ

Nyolcadik alkalommal jelentkezett kötettel a marosvásárhelyi költő, *Kovács András Ferenc*. Az *Adventi fagyban angyalok* című versgyűjteménye szervesen illeszkedik a szerző eddigi lírai munkásságába, melyet Károlyi Csaba - megfogalmazásában leginkább a borgeses poétikai eljárást idéző - fülszövege jellemezhet a legjobban: „Termékeny és üdítő ez a bujkálás, de felmerülhet olvasói részről az az igény, hogy megtudják: ki is bujkál itt ily tehetséggel? Lehet, hogy ez a költő ezt sosem fogja az orrunkra kötni, mert költészetének a nyelvben, a világgöltészeti tradíció tételezett nyelvi egységében való minél teljesebb feloldódása alapvető vonása mindig is. Ne tudd meg, én ki vagyok, a költészetet nézd, amely határtalan...” Kovács András Ferenc számára a költő poéta absconditussá vált és ez az átváltozás a világlírásban sejtethetően régebben bekövetkezett már, mint mielőtt Jorge Luis Borges életműve megalkotásához fogott volna. Talán a század első felében Pound és T. S. Eliot voltak azok az alkotók, akik számtalan vendégszövegéből álló verseikkel egyre inkább a költészet és egyre kevésbé az alkotó felé fordították az olvasók figyelmét. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a szerző előző kötetének fiktív hőseit és szerzőjét, Jack Cole-t éppen angol nyelven megszólaló költővé avatja. Ezt a kitüntetett nyelvi helyzetet következő kötetében felszámolja, a francia és az orosz nyelvű lírai megszólalás eredetiségének fikcionalizálásával váltja fel, de kötetben itt bukkannak fel először - e sorok írójának nagy csalódására, aki már régóta várta az önálló, Lázáry-René életművet teljes egészében feldolgozó gyűjteményes kötetet - a sohasemvolt magyar költő, Lázáry-René Sándor versei is. Újdonság a kötetben a gyermek-versek csokra abban az értelemben, hogy gyermekről szólnak és abban az értelemben is, hogy (talán) gyermekekhez szólnak. Egyrészt a régóta példaképként számon tartott Weöres Sándor „komoly” gyermekverseit idézik, másrészt itt tapasztalható először - persze meglehetősen pusztán újabb poétikai bravúrként, álcázásként -, hogy Kovács András Ferenc személyes lírát ír.

A kötet címe az elmúlt közel nyolcvan év magyar líráját ismerő olvasót termékeny és tág horizontú szöveg közti kapcsolatrendszer működésére engedni következtetni. Az angyalok Kosztolányi Dezső költészetétől Nagy László, Kondor Béla vagy legutóbb Baka István lírai világáig bezárólag voltak a versek lehetséges világának alakítói, ráadásul olyan módon, amely kísértetiesen emlékeztet Rainer Maria Rilke gondolati lírájának angyal-képére. Űgy tűnik: Kovács András Ferenc is elődeit követi ebben a tekintetben,

annál is inkább, mivel a Baka István által teremtett lehetséges világ főhősét: Sztjepan Pehotnijt beemeli számtalan költői világának egyikébe, Alekszej Asztrov-fiktív orosz költő eddig kiadatlan műveinek referenciái közé. Az Asztrov-versek ciklusa a tragikusan fiatalon elhunyt szegedi-szekszárdi költőtárs előtti tisztelgésnek is olvasható, hiszen a marosvásárhelyi alkotó néha már meghökkentő pontossággal imitálja-szimulálja a Baka teremtette orosz költő versvilágát és nyelvi megnyilatkozásának stílusát. A kétségbevonhatatlan tiszteletadás mellett az erdélyi költő úgy védi ki a szolgálai utánzás veszélyét, hogy Bakához hasonlóan ő is több gyökérrel izesíti fiktív szerzőjét a valóságos orosz irodalomba és a társművészetek (színház, festészet) világába. Bulgakov, Mandelstam, Jeszenyin, Puskin vagy az ikonfestő Andrej Rubljov (akiről a Baka fordította Arszenyij Tarkovszkij költő fia, Andrej forgatott kétrészes, fekete-fehér, végül kiszínesedő filmet) válnak Asztrov verseinek hőseivé, vagy alkotásaik készítenek versírára a sohasemvolt orosz költőt, aki - mellesleg -, mint Csehov, Bulgakov vagy Paszternak hőse, Jurij Zsivago, szintén orvos-író. Asztrovként Kovács András Ferenc továbbírja egy olyan lehetséges világnak, melyet Jeszenyin, Mandelstam, Tarkovszkij, Paszternak és legfőképpen Bulgakov meg Baka István hagyományoztak. Ilyen értelemben a marosvásárhelyi költő pontosan a továbbhagyományozás-örökítés borgeses aktuálisát valósítja meg.

Az orosz mellett a másik lehetőséget az idegen nyelvű költői megszólalás szimulációjára a francia lírai hagyományra történő indirekt reflektálás adja. Ezeket a verseket a *Monseieur Poquelin panszai* című ciklusban találhatjuk. Azonban éppen ezek a versek hordozzák a kötetnek a jelenkori magyar poétikai történések szempontjából a legaktuálisabb és legkésőbb mondandóját. A francót, kutyákat tartuffe-öket és kurvákat emlegető két sor kivételével ezeknek a Molière-verseknek csak a magyar megfelelőjük létezik. De ide sorolja Kovács András Ferenc Balla Zsófiának írt versét, melyről jelen sorok írója nem tudta eldönteni, hogy laudatio vagy dehonestatio, valamint egy Szikszai Rémusznak írt költeményét, mely a korábbi kötetek hosszúverseit (leginkább a *Jack Cole*, a *Költőzködés* vagy a *Lelkem kockán pörgetem* féle kötetek hasonló verseit) juttathatja az olvasó eszébe, ez a költemény azonban talán éppen a művész életművéből már eddig megismert hasonló alkotások tükrében, mondandójában önméltó, poétikai megoldásaiban pedig elmarad az említett alkotások mögött. A kisebbségi lét alternatíváinak és a magyar nyelven való megszólalás ezredvégi verselhetőségeinek elgondolkodtató megjelenítései mindazonáltal még akkor is figyelemre és továbbgondol-

kodásra méltóak, ha ezeket a témaköröket a szerző másutt már sokkal meggyőzőbben kidolgozta. Idekíváncskoznak még *Hadd-el Kaf magyarab költeményei*, melyek miatt minden bizonnyal jó néhányan megorolnak majd a szerzőre, a nagyobbik és kisebbik hazában-hazákban egyaránt, de ebben az esetben, azt hiszem az olvasó saját egzisztenciális helyzetét minősíti majd viselkedésével, hiszen a magyarab (vagy magyarabb?) igazság és élet versei (ahogy ezeket az opuszokat nevezhetjük) keserű és kiábrándult kritikái az utóbbi évek irodalmi történéseinek (is).

Amár korábban említettél közvetlenebb módon emlékezik Baka Istvánra, a magyarországi költőtársra a *Szegedi költők* című vers, mely egy Bakával kapcsolatos, rendkívül izgalmas és sokrétűen értelmezhető Juhász Gyula-párhuzamra épül. Előző kötetekben, a marosvásárhelyi költő például Trisztán és Izolda történetét feldolgozó, újragondoló művein keresztül is utalt Baka költészetére, ahol szintén hangsúlyos helyen jelentkezik az említett kelta mítosz, egyúttal olyan gondolatokat idézve fel, melyek az *Adventi fagyban angyalok* című kötet verseinek szempontjából is fontosak lehetnek. A másnemű költő, a nőíró megidézése jellegzetesen férfi(as) társadalmunkban és esetünkben elsősorban magyar nyelvterületen többször felmerült, izgalmas téma. Parti Nagy Lajos és Esterházy Péter mellett Weöres Sándor életművében jelentkezik a legkidolgozottabban. Ha most összevetjük Kovács András Ferenc Trisztán és Izolda verseit a klasszikus történettel, és figyelembe vesszük a kötetet záró *Nigra sed formosa* című remekbe szabott stílusimitációt (alcíme: *Psyché-variáció Weöres Sándor emlékére*), akkor felmerülhet a kérdés: bizonyos az, hogy irodalmunkban a másnemű költő-alkotója pusztán külsődleges nemi-literátori készítés eredménye? Valószínűleg nem. Véleményem szerint ebben az esetben sokkal inkább arról a Carl Gustav Jung által kifejtett animus-anima elvről lehet szó, melyet minden bizonnyal Weöres is ismert. Ilyenformán ezek a művek a férfialkotóban rejlő női lényeg kifejeződésének dokumentumaiként is olvashatóak, annál is inkább, hiszen a lélek, a psziché a meg-, illetve elnevezés szintjén is megjelenik Weöresnél, Kovács András Ferenc esetében pedig azt hiszem elegendő, ha korábbi kötetekinek Marcus Aurelius- vagy Weöres- parafrazisaira gondolunk lelkecske-lélek és a férfi-nő viszony *belsővé* tételének tekintetében.

Ebből a szemszögből olvasva a Trisztán és Izolda versek Kovács András Ferenc költészetében (de talán Baka Istvánban is) az egyetlen emberi létezőben eredendően meglévő férfi és női lényeg kettősségének és csillapíthatatlan szerelmi vonzódásának a dokumentumaiként is olvashatóak. A *Nigra sed formosa* című költemény címében egyrészt Weöres Psy-

chéének cigány származására utal a marosvásárhelyi költő, másrészt az egzotikusan izgató és ugyanakkor botrányos (sosemvoit)életű költőnő hangsúlyosan erotikus vonatkozásait idézi a formosa-rosa rímpár, melyet az archaizálás tekintetében is bravúrosan használ fel Kovács András Ferenc, miközben Psyché „életművének” egyik korai darabját imitálja, melynek rímei között többször előfordul a „rosa” alak. A *Nigra sed formosa* ritmikájában és rímelésében egyaránt közvetlenül utal az említett Weöres-Lónyay versre. A fiktív (Lónyay Erzsébet) és a valós (Weöres Sándor) költő számára adott tisztelet helyett tehát sokkal inkább a saját lírai világ gazdagításáról lesz szó. A szerző teremtett világainak sorába állítja Lónyay Erzsébet költészetének lehetséges világát is, illetve tovább írja az adott lehetséges világot.

AKosztolányi, Jékely, Ady, Blake, Pilinszky és a számtalan sosemvoit, vagy szinte - sajnos - ismeretlen arab költő életművére történő folyamatos rájátszás - parafrazálás mellett a legjelentősebb „kihívás” Kovács András Ferenc számára immár évek óta a József Attila-féle költői szerep, hitvallás és szituáltság többszörös újragondolása és - lehetőleg minél teljesebb - asszimilációjának kísérlete. Az *Adventi fagyban angyalok* kötetben szereplő József Attilát idéző versek nem fiktív József Attila-költemények, hanem bevalottan a költőelőd poétikájának az ezredvégi marosvásárhelyi költő nézőpontjából történő újragondolásai. Ebből adódóan kifejezetten fegyelmezettlenek a nyelvi megformáltság és a költészeti elvárások tekintetében.

Talán nem szokatlan egy verseskötet kapcsán annak a borítójáról szólni. De ha mégis az, akkor is indokoltnak tűnik a jelen kötettel kapcsolatban. Kovács András Ferenc idősebb Pieter Bruegel, a „paraszt Bruegel” téli vadászokat megjelenítő festményét választotta kötetének borítójának díszítéséül. A már említett *Monsieur Poquelin panasza* ciklusba sorolt *Vadászat, lagzi, télidő Hommage á Bruegel le Vieux* című költeményben közvetlen utalás történik az említett festményre, valamint Bruegel másik híres alkotására, a *Parasztlakodalomra* is. Nem pusztán a vizualitás tekintetében értelmeződik át Bruegel kötetborítóként szereplő képe, hanem egy másik Bruegel-művel is „együtt olvashatóvá” válik. Ezáltal veszíthet eredeti tragikusságából vagy melankóliájából (mely pusztán az értelmezés kérdése), a vidéki élet rekvizitumává válva azonban ha nem is telítődik többletjelentéssel, de mindenképpen elmozdul egy immár irodalomesztétikai értelmezés irányába.

Összefoglalásképpen számomra úgy tűnik, a Kovács András Ferenc-líra immár a magyar lírába beépült sajátosságai és erényei mellett a kötet főként az első két ciklus gyermekverseivel tesz lehetővé újabb értelmezői próbálkozásokat. A Weöres-féle poétikai

hagyomány erőteljessége mellett azonban feltétlenül meg kell említeni ennek az imitált gyermeklírának, illetve gyermeki lírának a könnyen felismerhető egységét, mely mind a költészeti, mind a gondolati vonatkozások tekintetében könnyen belátható.

(*Jelenkor Kiadó, 1998*)

Márfai Molnár László

MEGÁLLVA A „KORSZAKKÜSZÖBÖN”?

(*Lőrinczy Huba: Búcsú egy kultúrától*)

Mintegy tíz évvel ezelőtt indult újra Magyarországon a Márai-életmű recepciója, s ez azóta is töretlen, újabb és újabb elemzések, tanulmányok látnak napvilágot az író közel hat évtizedes munkásságáról. Ebbe a befogadási folyamatba illeszkedik Lőrinczy Huba tanulmánykötete is, mely a szerző immár harmadik vállalkozása a Mária-életmű valamely kiválasztott részének vizsgálatára. Egy mai irodalomtörténésznek azonban a szokásos szakmai kihíváson túl néhány sajátos problémával is szembesülnie kell Mária műveinek kutatása kapcsán. Ilyenek tekinthető a recepciótörténetben jelentkező folytonosság hiánya, mely négy évtizedet tesz ki. Ez nem csupán annyit jelent, hogy sokáig elveszett Mária számára a „mű és közönség folyamatosságát biztosító dialógusának háttere” (Jauss), hanem azt is, hogy az életművel való dialógus újrafelvétele - az óriási időbeli hiátus miatt - alapvetően megváltozott közegben, újraforgalmazó irodalmi kánonok között megy végbe. Ezen folyamat sokak által tárgyalt összetettségére csak utalhatunk, annyit viszont mindenképpen érdemes itt megjegyezni, hogy a kilencvenes évek magyar irodalmi kánonjának alakulására döntő hatással lehet az ismét olvasható Mária-életmű is, amely épp végleges lezárulása pillanatában vált újra hozzáférhetővé.

Lőrinczy Huba kötete olyan összefüggő tanulmányosorozat, amely egy összegző bevezetés után - a később, Márai által - *A Garrenek műve* cím alatt összekapcsolt regényeket egyenként elemzi (*Zendülők, Féltékenyek, Az idegenek, Sértődöttek, A hang, Jelvény és jelentés, Utóhang, Sereghajtók*). A ciklus egyes darabjainak külön tanulmányokban való vizsgálata azért is indokolt, mert ebben az esetben a megszakítottság nemcsak a recepcióban, hanem a ciklus keletkezésében (Márai 1930 és 1946 között írta többszörös megszakításokkal, a regényfolyam utolsó előtti kötete 1948 tavaszán jelent meg, a zárókötet példányainak nagy részét pedig bezúzták) és nem utolsósorban a művekben formálódó létélményben is meghatározó jelentőségű.

Az irodalomtörténész számára az életműből való íyetén választást a folytonosság és megszakítottság többször visszatérő ellentéte mellett meghatározhatta

a mai Márai-recepció differenciálódása is. Így nevezetesen a regényciklust terjedelme, az életművön átvonuló volta mellett éppúgy értelmezhetjük alapvetően problematikusnak, mint olyan ciklusnak, mely „a leghívebb tükre, egyszersmind foglalata írója világlátásának, ember- és történelemlátomásának”, melyet megillet a kivételes figyelem „műfajáért csakúgy, mint különleges terjedelméért, komplexitásáért csakúgy, mint kísérleti jellegéért, szerzőjének a regény megújítását célzó erőfeszítéseiről csakúgy, mint immanens művészi értékeiről.” (Lőrinczy Huba)

Lőrinczy ez utóbbi álláspontot képviselve is kritikusan viszonyul a regényciklus *egészéhez*, hiszen, ahogy írja róla a kötetnyitó sorokban: „*mint egész semmiképp sem, inkább csak egynemely darabjaival, illetőleg bizonyos részleteivel tartozik az oeuvre legjavához.*” A nemzedék, illetve családregegy egyik megújítási kísérleteként szemléli a tanulmánykötet szerzője a Garrenek művét (14-15., 25. old.), s ez kétségkívül igaz és helytálló, hiszen olyan előzményekhez, illetve párhuzamokhoz viszonyítja, mint a *Buddenbrook-ház*, vagy a *Thibault-család*. Egészen más értékítélet képződik azonban akkor, amikor Márai művét Szegedy-Maszák Mihály Musil: *A tulajdonságok nélküli ember* című regényével hasonlítja össze: „Márai a családregegy nyelvét beszéli. Nincsenek szavai annak az állapotnak a kifejezésére, amely az apa halálát követi. Regénysorozatának első fele sokkal művészebb, mint a második. Fejlődéstörténeti értelemben nem igazán huszadik századi író...” (*Felmagasztosítás és tönkretétel*). Az ilyen, most csak jelzesszerűen felillantott, de meglehetősen eltérő értékítéletek is jelzik, Márai életművének olyan részéről van szó, amely mindenképpen megérdemli a figyelmet.

Az, hogy egy író - a szöveg tanúsága szerint - nem tett meg valamit, még nem jelenti azt, hogy nem is volt képes rá. Ugyanígy feltételezhetjük, hogy *nem akarta* megtenni, tudta ugyan, hogy „korszakküszöbön” áll, de nem akart (be- vagy ki-?) lépni. Így némi jóhiszeműséget jelent a regényíró felé, ha nem a kor világirodalmilag számon tartott újítóival, hanem történeti-poétikai szempontból korábbi alkotásmóddal vetjük össze művét. Ennek a fajta - Lőrinczy Huba által is gyakorolt - eljárás módnak ebben az esetben megvan az a hozadéka, hogy világosan megmutatkoznak a Márai által alkalmazott regénytechnikai, poétikai újítások. Ha elfogadjuk azt az orosz formalistáktól származó, többször is újrafogalmazott felismerést, miszerint minden, nem transzparens elem a műalkotásban jelentéshordozó, akkor ide kell sorolnunk a Garrenek műve ciklusában mindazt, ami látszólag a család-történetnek is nevezett - a Frye-i értelemben alsó-mimetikus korszakbeli - regény nyelvhasználati